

Sowiecka inwazja na Afganistan

w perspektywie filmu pt. *Wojna Charliego Wilsona*
w reżyserii Mike'a Nicholasa

Wprowadzenie

Film w reżyserii Mike'a Nicholasa pt. *Wojna Charliego Wilsona* (*Charlie Wilson's War*) z 2007 r. dotyczy amerykańskiego wsparcia afgańskich mudżahedinów stawiających opór sowieckiej inwazji. Już scena z *intro* przedstawia mudżahedina, który po odmówieniu modlitwy bierze do ręki amerykańską wyrzutnię rakiet „*Stinger*” i odpala pocisk w stronę widza. Związek między wiarą i walką nie jest w Afganistanie niczym nowym, ponieważ jego mieszkańcy od wieków z Allahem na ustach stawiali czoła kolejnym inwazjom i próbom podboju. Legendy głoszą, że afgańscy mężczyźni „chodzą z bronią od zawsze”. Ze względu na liczne wojny, w świadomości mieszkańców kraju zakorzeniona jest swoista „kultura wojny”. Afgańczycy wielokrotnie stawiali do walki w obronie wiary, a także ziemi, tradycji i niezależności. Specyfika afgańskiego bojownika przejawia się w jego niezłomności i przyzwyczajeniu do ekstremalnie trudnych warunków prowadzenia działań zbrojnych.

Okoliczności sowieckiej inwazji na Afganistan

Bliższą współpracę Afganistanu ze Związkiem Sowieckim nawiązał już generał Mohammed Daud Chan, którego w 1953 r. jego kuzyn – król Mohammed Zahir Szah mianował premierem. Podczas 10 lat kierowania rządem podejmował on próby modernizacji i uprzemysłowienia kraju. Polityka gospodarcza, na której skupił się Mohammed Daud, charakteryzowała się wzorowanym na sowieckim etatyzmie i wprowadzaniem gospodarki centralnie planowanej. Ponieważ równocześnie prowadził on politykę militarnego niezaangażowania i utrzymywania niezależności politycznej, wzbudził niechęć administracji

amerykańskiej. Symboliczny był brak zainteresowania ze strony Afganistanu przystąpieniem do CENTO (*Central Treaty Organization*/Organizacja Paktu Centralnego), czyli zorganizowanego przez USA sojuszu polityczno-militarnego, który miał przeciwdziałać rozprzestrzenianiu się komunizmu na Bliskim Wschodzie i w Azji Centralnej. W związku z tym Amerykanie kilkakrotnie odmówili Afganistanowi pomocy inżynierskiej i wojskowej. To zmotywowało Daud Chana do nawiązania ściślejszej współpracy gospodarczej z ZSRS i blokiem wschodnim¹. Co znamienne, dzięki wsparciu sowieckiemu zaczęto budować w kraju drogi asfaltowe, którymi w późniejszym okresie wjechały do kraju wojska sowieckie. Wraz ze współpracą gospodarczą zaczęto nawiązywać współpracę militarną, polegającą m.in. na zakupie znacznych ilości uzbrojenia, w tym czołgów T-34 i myśliwców MiG-17².

Przemianom polityczno-gospodarczym kraju towarzyszyła modernizacja i laicyzacja społeczeństwa, która natrafiała jednak na poważny opór środowisk konserwatywnych i religijnych³. Zniesienie w 1959 r. obowiązku noszenia czadorów przez kobiety doprowadziło do buntów, które zdławiono siłą. Oskarżenia wobec rządu o wchodzenie w orbitę wpływów sowieckich oraz zarzuty o malwersacje, korupcję i nadużycia władzy, zmusiły ostatecznie króla Zahir Szaha do zdymisjonowania premiera w 1963 r., co uczyniło z nich wrogów politycznych⁴. W 1965 r. na scenie politycznej Afganistanu pojawiła się inna poważna siła polityczna, tj. komunistyczna Ludowo-Demokratyczna Partia Afganistanu (LDPA). Już na początku działalności podzieliła się ona na dwa skrzydła. Skupiająca głównie Pasztunów frakcja chłopska – Chalk (Lud) kierowana była przez Mohammeda Nur Tarakiego i Hafizullaha Amina, natomiast frakcji miejskiej *Parczam* (Sztandar), reprezentującej interesy innych grup narodowych, w tym głównie Tadżyków, przewodził Babrak Karmal. W 1973 r., korzystając z pomocy *Parczamu* i wykorzystując trudną sytuację gospodarczą kraju, spotęgowaną panującą od trzech lat suszą, władzę w drodze zamachu stanu przejął gen. Daud Chan. Proklamował on republikę, jednocześnie ogłaszając się prezydentem, premierem, ministrem obrony i ministrem spraw zagranicznych. Nowy prezydent dystansował się od komunistów, szukając poparcia w arystokracji. W 1977 r. uwięził przywódców zarówno stronnictwa Chalk, jak i *Parczam*. Ponieważ jednak komuniści dysponowali znacznymi wpływami w armii, w kwietniu 1978 r. doprowadzili do przewrotu, mordując Daud Chana, jego

¹ Ł. Jureńczyk, *Wojna z talibami i Al-Kaidą. Afganistan w latach 1994-2012*, Toruń 2013, s. 36.

² J. Polit, *Środkowowschodnie reformy i przewroty*, [w:] M. Bankowicz (red.), *Historia polityczna świata XX wieku. 1945-2000*, Kraków 2004, s. 285.

³ S. Ansari, *Świat islamu w epoce panowania Zachodu: od roku 1800 do czasów współczesnych*, [w:] F. Robinson (red.), *Historia świata islamu*, tł. J. W. Kozłowska, Warszawa 2001, s. 109.

⁴ P. Balcerowicz, *Afganistan: historia – ludzie – polityka*, Warszawa 2001, s. 32.

rodzinę i członków rządu⁵. Z rewolucji kwietniowej zwycięsko wyszła frakcja *Chalk*, której lider – Mohammed Nur Taraki stanął na czele Rady Rewolucyjnej Demokratycznej Republiki Afganistanu oraz został wybrany prezydentem i premierem kraju⁶.

Ateistyczna ideologia komunistów niezrozumiała była dla głęboko religijnego społeczeństwa afgańskiego. Przemiany obyczajowe, w tym emancypacja kobiet, godziły w tradycję konserwatywnego społeczeństwa. Władze komunistyczne nie tylko nie przestrzegały zasad islamu, ale również godziły w zasady kodeksu honorowego Pasztunwali, który miał ogromny wpływ na kształtowanie wzorców zachowań stanowiących większość mieszkańców kraju Pasztunów⁷. Z kolei kolektywistyczne reformy rujnowały arystokrację i duchowieństwo oraz podważały tradycyjne struktury klanowych i plemiennych hierarchii. Liczne aresztowania i egzekucje wzmagaly opór społeczeństwa i powodowały odpływ kadr z administracji nowego ustroju⁸. W reakcji na te zjawiska afgańscy mułlowie i chanowie ogłosili *dżihad*, czyli świętą wojnę wymierzoną przeciwko komunistycznym „bezbożnikom”⁹. Ogniska powstańcze pojawiały się na terenie całego kraju. Już w marcu 1979 r. na prośbę Mohammeda Tarakiego sowieckie lotnictwo zbombardowało miasto Herat w zachodnim Afganistanie, w wyniku czego zginęło ok. 5 osób¹⁰. W tym samym czasie w Afganistanie pojawiło się ok. 4 tys. sowieckich doradców, a kraj otrzymał pierwsze partie sowieckich czołgów T-62, helikopterów „Mi”-24 i samolotów MiG-23. Prezydent Mohammed Taraki bezskutecznie zabiegał w Moskwie o lądową interwencję zbrojną w celu zdławienia buntu. Ostatecznie został zamordowany przez rywala politycznego – Hafizullaha Amina¹¹. Zmiana władzy nie uspokoiła sytuacji w kraju, ponieważ nowy prezydent był jeszcze bardziej znienawidzony przez afgańskie społeczeństwo za szerzenie w kraju terroru. Ocenia się, że do momentu interwencji sowieckiej w wyniku eksterminacji całych wiosek, zsyłek do obozów koncentracyjnych i tortur w Afganistanie mogło zginąć nawet do 100 tys. osób, a 500 tys. miało udać się na emigrację¹².

⁵ J. C. Griffiths, *Afghanistan: Key to a Continent*, London 1981, s. 178.

⁶ J. Modrzejewska-Leśniewska, *Afganistan*, Warszawa 2009, s. 305.

⁷ J. Sierakowska-Dyndo, *Granice wyobraźni politycznej Afgańczyków. Normatywno-aksjologiczne aspekty tradycji afgańskiej*, Warszawa 2007, s. 89.

⁸ G. Kepel, *Święta wojna. Ekspansja i upadek fundamentalizmu muzułmańskiego*, tł. K. Pachniak, Warszawa 2003, s. 140.

⁹ Ł. Jureńczyk, *Wojna z talibami...*, dz. cyt., s. 38.

¹⁰ J. Polit, *Radziecka interwencja w Afganistanie*, [w:] M. Bankowicz (red.), dz. cyt., s. 545.

¹¹ K. Mroziewicz, *Kabul w okresie postu*, Kraków 1990, s. 10.

¹² S. Courtois, N. Werth, J. N. Panné, A. Paczkowski, K. Bartosek, J. L. Margolin, *Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, tł. K. Wakar, Warszawa 1999, s. 666-670.

Charlie Wilson bohaterem oporu przeciwko inwazji sowieckiej na Afganistan

W pierwszej scenie filmu *Wojna Charliego Wilsona* widzimy wielką, amerykańską flagę. Mike Nichols od samego początku chce wzbudzić patriotyczny nastrój, przede wszystkim w widzu amerykańskim. W scenie tej uhonorowany jest republikański kongresmen ze stanu Teksas Charles Wilson (Tom Hanks) za zaangażowanie we wsparcie Afgańczyków w walce przeciwko sowieckiej agresji. Naprzeciw flagi, po drugiej stronie hangaru, w którym odbywa się uroczystość, rozwieszony jest baner ze słowami prezydenta Pakistanu Zia Haq „Charlie to zrobił” („Charlie did it”). Patriotyczne emocje stopniowane są przez nastrojową muzykę i hołd, jaki oddają kongresmenowi wszyscy obecni na uroczystości. Wstają przed gościem honorowym i mimiką twarzy okazują podziw dla kongresmena i, jak można domniemywać, dumę z bycia Amerykaninem. Osoba prowadząca spotkanie stwierdza, że spośród wielu bohaterów zimnej wojny to właśnie kongresmen Charlie Wilson zadał cios, który osłabił sowieckie imperium i bezwzględnie przyczynił się do jego upadku. Dlatego też jako pierwszemu cywilowi w historii przyznaje Honorowe Członkostwo Departamentu Tajnych Operacji CIA (*National Clandestine Service*). Jak poinformował napis na początku filmu, jest on oparty na faktach, jednak fakty te traktowane są dość wybiórczo, skupiając się na postaci i dokonaniach kongresmena Charlesa Wilsona. W całym filmie nie znalazło się nawet wspomnienie o takich osobach jak prezydent Jimmy Carter, jego doradca ds. bezpieczeństwa narodowego Zbigniew Brzeziński, czy prezydent Ronald Reagan, których wkład w ekspedycję afgańską był równie ważny.

W obliczu destabilizacji kraju w nocy z 24 na 25 grudnia 1979 r. do Afganistanu wkroczyły jednostki 40. Armii Sowieckiej, które na koniec miesiąca osiągnęły liczebność 8-10 tys. żołnierzy¹³. 29 grudnia Hafizullah Amin został zamordowany przez sowiecki *Specnaz* (*specjalnoje naznaczenie/specjalne przeznaczenie*), a jego pałac rozgrabiony przez agentów KGB (*Komitiet gosudarstwiennoj biezopasnosti/Komitet Bezpieczeństwa Państwowego*)¹⁴. Wraz z wojskami sowieckimi do kraju powrócił dyspozycyjny wobec Moskwy lider *Parczamu* – Babrak Karmal, którego obwołano prezydentem kraju¹⁵. Oficjalnym powodem interwencji sowieckiej w Afganistanie było zapewnienie bezpieczeństwa Związkowi Sowieckiemu. Z wypowiedzi przedstawicieli władz ZSRS i artykułów w sowieckiej prasie wynika, że Afganistan był zagrożony utratą niepodległości i przekształceniem w przyczółek militarny Stanów Zjednoczonych,

¹³ Intelligence, *Afghanistan 1979-1992*, <http://www.globalsecurity.org/intell/ops/afghanistan.htm>.

¹⁴ J. Smaga, *Narodziny i upadek imperium. ZSRR 1917-1991*, Kraków 1992, s. 378.

¹⁵ P. Calvocoressi, *Polityka międzynarodowa po 1945 roku*, tł. W. Bolimowska-Garwacka, Warszawa 1998, s. 546.

z którego miano dokonać agresji na ZSRS. Podstawą tej teorii był fakt, że wiosną 1979 r. CIA (*Central Intelligence Agency*/Centralna Agencja Wywiadowcza) rozważało możliwość umieszczenia w Afganistanie aparatury śledzącej testy rakietowe ZSRS w republikach środkowoazjatyckich¹⁶.

Zadaniem wojsk sowieckich miało być stabilizowanie sytuacji wewnętrznej w kraju do czasu zakończenia walk sił rządowych ze zbrojną opozycją. Żołnierze sowieccy nie mieli brać udziału w wojnie przeciwpartyzanckiej. Uległo to zmianie, gdy na stronę afgańskich bojowników – mudżahedinów przeszła część oddziałów rządowych¹⁷. Liczebny i jakościowy wzrost sił rebelianckich wciągnął do wojny domowej jednostki sowieckie, które pod względem uzbrojenia, wyposażenia i wyszkolenia nie były przygotowane do tego typu walk¹⁸. Sposób prowadzenia działań zbrojnych przez Sowietów powodował dalszy rozrost sił rebelianckich. Nieprecyzyjne naloty bombowe, pociągające za sobą duże straty wśród cywilów oraz niszczenie wiosek, zbiorów i stad zmuszało ludzi do wstępowania do oddziałów mudżahedinów lub ucieczki z kraju¹⁹.

W obliczu niekorzystnego rozwoju sytuacji, aby osłabić poparcie dla opozycji Babrak Karmal zdecydował się złagodzić kurs polityczny. Zezwolił między innymi na naukę religii w szkołach i budowę nowych meczetów. Zaczął odchodzić od oficjalnego głoszenia haseł marksistowskich na rzecz eksponowania roli i znaczenia islamu. Ponadto zwolnił tysiące więźniów politycznych i mianował wiele osobistości spoza partii komunistycznej na rządowe stanowiska doradcze²⁰. Zmiana wizerunkowa reżimu nie doprowadziła jednak do wzrostu jego prestiżu w oczach afgańskiego społeczeństwa²¹. Z drugiej jednak strony działania opozycji były ograniczone z powodu jej wewnętrznego rozbicia. Ugrupowania mudżahedinów, poza posiadaniem wspólnego wroga w postaci wojsk sowieckich i rządowych, nie dysponowali ani spójną strategią obronną ani tym bardziej wspólnym programem politycznym. Najwięcej mudżahedinów rekrutowało się spośród Pasztunów, którzy walczyli głównie w południowej części kraju. Tadżycy, Uzbeki i Turkmeni stawiali opór wojskom sowieckim głównie na północy kraju. Hazarzy lokalnie walczyli w centrum kraju a Nuristańczycy

¹⁶ Ł. Jureńczyk, *Reakcja administracji Jimmiego Cartera na komunistyczny przewrót i wkroczenie wojsk sowieckich do Afganistanu*, „Dzieje Najnowsze” 2015, nr 3, s. 155, za: J. Modrzejewska-Leśniewska, *Afganistan*, dz. cyt., s. 334.

¹⁷ Ł. Jureńczyk, *Wojna z talibami...*, dz. cyt., s. 39.

¹⁸ Z. Czarnota, Z. Moszumański, *Artyleria w wojnie asymetrycznej*, „Kwartalnik Bellona” 2010, nr 3, s. 88.

¹⁹ G. Kepel, dz. cyt., s. 144.

²⁰ S. G. Jones, *In the Graveyard of Empires. America's War in Afghanistan*, New York 2010, s. 25-26.

²¹ J. Smaga, dz. cyt., s. 377.

na północ od Dżalalabadu we wschodnim Afganistanie²². Poszczególne ugrupowania miały swoich protektorów za granicą, głównie w Pakistanie, Arabii Saudyjskiej i Iranie. Regionalne mocarstwa łączyło wspólne potępienie sowieckiej agresji²³, jednak poza tym realizowali oni własne, zazwyczaj sprzeczne, geopolityczne interesy.

Afgański teatr wojny

Mimo stopnia zaangażowania militarne interwencja w Afganistanie nie doprowadziła do podbicia kraju. Nie było to jednak żadne novum. Wcześniej krainę tę próbowały sobie podporządkować między innymi imperia Persów, Hellenów, Hunów, Arabów, Mongołów i Brytyjczyków, jednak ostatecznie panowanie nigdy nie było trwałe.

Trudność podbicia Afganistanu wynika z dwóch podstawowych czynników. Po pierwsze, jego terytorium jest szczególnie trudne do prowadzenia szeroko zakrojonych operacji militarnych z wykorzystaniem kontyngentów wojskowych wyposażonych w ciężki sprzęt. Przemawia za tym ukształtowanie powierzchni kraju, w większości pokrytego najwyższymi pasmami górskimi świata, Hindukuszu, Karakorum i Himalajów. Ponad połowa terytorium leży na wysokości powyżej 2000 m. n.p.m., a najwyższy szczyt kraju – Noszak ma wysokość 7485 m. Afganistan znajduje się w strefie nieprzyjaznego dla człowieka klimatu podzwrotnikowego suchego i bardzo suchego o cechach wyraźnie kontynentalnych²⁴. Charakteryzują go mroźne, śnieżne zimy i upalne, w niektórych regionach skrajnie suche, lata²⁵. Pokrywa śnieżna, zimą sięgająca w obszarach górskich kilku metrów, czasowo uniemożliwia korzystanie z większości pojazdów, a wiosenne roztopy powodują, że również w tym okresie znaczna część terenów jest nieprzejezdna dla ciężkiego sprzętu. Błoto roztopowe jest szczególnie problematyczne ze względu na fakt, że w kraju brakuje rozbudowanej sieci dróg asfaltowych. Uniemożliwia to prowadzenie ofensywy oraz utrudnia dostawę zaopatrzenia. Eksploatację ciężkiego sprzętu wojskowego dodatkowo utrudniają wysokie amplitudy temperatur, zarówno roczne, jak i dzienne, oraz burze piaskowe, cyklicznie przechodzące przez pustynne i półpustynne tereny kraju. Trudne warunki klimatyczne i położenie znacznej części kraju na dużych wysokościach ponad poziomem morza sprawia, że środowisko afgańskie jest również postrzegane za jedno z najbardziej wymagających na świecie dla samo-

²² Ł. Jureńczyk, *Wojna z talibami...*, dz. cyt., s. 40-41.

²³ Z. Brzeziński, *Cztery lata w Białym Domu*, Warszawa 1990, s. 462.

²⁴ A. Jelonek, J. Gudowski, A. Lisowski, *Encyklopedia geograficzna świata*, t. 6, *Azja*, Kraków 1997, s. 201.

²⁵ Ł. Jureńczyk, *Wojna z talibami...*, dz. cyt., s. 24.

lotów i helikopterów²⁶. Sieć wysokogórskich jaskiń i tuneli wyjątkowo ogranicza skuteczność bombardowań z powietrza.

Wojna Charliego Wilsona

Początek działań Charliego Wilsona na rzecz mudżahedinów rozpoczyna się od wykorzystania swoich wpływów w Podkomisji Obrony Izby Reprezentantów, w której zasiada, do podwojenia budżetu na tajne operacje przeciwko komunistom w Afganistanie z 5 do 10 mln dol. Charlie Wilson ma w pamięci telewizyjną relację z Kabulu, w której padło stwierdzenie, że jeśli mudżahedini otrzymaliby z Zachodu broń, to sami wygraliby tę wojnę. Wieczorem tego samego dnia zatelefonowała do niego Joanne Herring (Julia Roberts), szósta na liście najbogatszych osób w Teksasie, honorowa konsul Pakistanu w Huston i jednocześnie jedna z jego kochanek. Nieformalnie dowiedziała się o doprowadzeniu przez Charliego Wilsona do wspomnianego podwojenia budżetu i zaprosiła go do obejrzenia wraz z bogatymi, „ultra-prawicowymi”, żarliwie antykomunistycznymi darczyńcami nakręconego przez jej przyjaciela filmu dotyczącego konieczności pomocy Afganistanowi. W ten sposób połączyły się ich drogi w walce o pomoc Afgańczykom. Pod koniec spotkania Joanne poprosiła Charliego, aby udał się do Pakistanu i spotkał z jego prezydentem Mohammadem Zia Haqiem.

Podczas spotkania z Charlesem Wilsonem prezydent Zia Haq poprosił go o dostawę nowoczesnego sprzętu wojskowego dla mudżahedinów i zasugerował, że pomoc ta powinna być rozdysponowywana przez służby pakistańskie, które mają znacznie lepsze rozeznanie w sytuacji niż CIA. Aby przekonać Wilsona o konieczności amerykańskiej pomocy prezydent zabrał go do obozu dla uchodźców w Peszawarze, gdzie ten osobiście zobaczył tragedię Afgańczyków i wysłuchał dramatyczne historie o sowieckich zbrodniach, co wyraźnie nim wstrząsnęło. Warto zauważyć, że w czasie wojny z Sowietami liczba uchodźców stopniowo wzrastała i w 1990 roku osiągnęła szczytowe 6,2 mln, z czego 3,3 mln trafiły właśnie do Pakistanu²⁷.

Opowieści, które wysłuchał Charlie Wilson o masowych ofiarach bombardowań, gwałtach, celowym okaleczaniu, minach zabawkach itp. nie były oderwane od realiów wojny afgańskiej. Siły rządowe i sowiecki kontyngent realizowały strategię niszczenia tzw. „wiosek bojowników”, używając w tym celu ciężkich bomb, również wypełnionych napalmem, co pociągało za sobą tysiące ofiar i ogromne zniszczenia. Działaniom Armii Sowieckiej towarzyszyło okru-

²⁶ T. Ripley, *Air war Afghanistan : US and NATO air operations from 2001*, Barnsley 2011, s. 13.

²⁷ J. Modrzejewska-Leśniewska, *Talibowie*, Pułtusk 2001, s. 38.

cieństwo, które wywołało poważny wstrząs natury społecznej²⁸. Sowieccy żołnierze masowo gwałcili afgańskie kobiety i dziewczynki. Znane są również przykłady zupełnie nieuzasadnionego bestialstwa w postaci np. obcinania kobietom piersi lub rozpruwania brzuchów ciężarnym. Wobec złapanych mudżahedinów stosowali drastyczne metody przesłuchań i uśmiercania. Jednak również mudżahedini dopuszczali się rozlicznych zbrodni wojennych, kierując się chęcią zemsty, jak i zastraszenia okupanta. Spośród znanych okrucieństw przywołać można chociażby przypadki nacinania pojmanym żołnierzom skóry wokół pasa w celu ściągnięcia jej przez głowę i pozostawienia żywego jeszcze ciała na pożarcie owadom²⁹.

Dla przebiegu konfliktu szczególnie istotna była reakcja Stanów Zjednoczonych, których pozycja w regionie znacząco ucierpiała po islamskiej rewolucji ajatollaha Ruhollaha Chomeiniego w Iranie w 1979 r. Stany Zjednoczone stanowczo potępiły działania sowieckie w Afganistanie, uznając je za agresję na suwerenne państwo. Doradca prezydenta Jimmy'ego Cartera ds. bezpieczeństwa – Zbigniew Brzeziński, ostrzegał prezydenta, że jeśli Związek Sowiecki zdominuje Afganistan, to następnym jego krokiem będzie próba rozbioru Pakistanu przez promowanie powstania samodzielnego Beludżystanu, co dałoby ZSRS dostęp do Oceanu Indyjskiego i umożliwiło penetrację Iranu³⁰. Prezydent Carter nałożył m.in. embargo na eksport zboża do Związku Sowieckiego oraz symbolicznie odwołał udział reprezentacji Stanów Zjednoczonych w olimpiadzie w Moskwie w 1980 r.³¹, co w filmie Joanne Herring uznana za działanie zupełnie błahe.

Już w 1979 r. Amerykanie rozpoczęli operację „Cyklon” („Cyclone”), której celem było wsparcie afgańskich mudżahedinów. Przez prawie 11 lat CIA, za pośrednictwem banków szwajcarskich oraz saudyjskich i pakistańskich służb specjalnych, przekazało na dobrojenie walczących islamistów 3,5 mld dol., co było jedną z najdłuższych i najbardziej kosztownych operacji amerykańskiego wywiadu³². CIA nie tylko dostarczało broń, ale również zajmowało się rekrutowaniem na terytorium Stanów Zjednoczonych i w krajach muzułmańskich osób chętnych do udziału w afgańskim *dżihadzie*. W zbudowanych obozach szkoleniowych, głównie na terytorium Pakistanu, uczono ich między innymi skutecznymi metodami walki z użyciem różnych rodzajów broni, kamuflażu i udzie-

²⁸ P. Johnson, *Historia świata od roku 1917 do lat 90-siątych*, tł. „Wers”, London 1992, s. 981.

²⁹ S. Shakib, *Nad Afganistanem Bóg już tylko płacze: historia Shirin-Gol*, tł. A. Kryczyńska, Warszawa 2002, s. 25.

³⁰ Z. Brzeziński, *Power and Principle. Memoirs of the National Security Adviser. 1977-1981*, Washington 1983, s. 427.

³¹ L. S. Kaplan, *NATO Divided, NATO United. The Evolution of an Alliance*, New York 2012, s. 88-89.

³² R. Malik, *Kiedy przyjdiesz znowu, nadal będzie tu wojna*, „Rzeczpospolita”, 9 grudnia 1998 r.

lania pierwszej pomocy. Ponadto uczono zasad akcji dywersyjnych i sabotażu, a wyselekcjonowanym specjalistom zdsowano tajniki unikania penetracji służb wywiadowczych oraz mechanizmy prowadzenia przez CIA operacji finansowych³³.

Do batalii o pomoc Afganistanowi wkrótce dołącza trzecia z głównych postaci, Gust Avrakotos (Philip Seymour Hoffman) reprezentujący właśnie CIA. Niekonwencjonalnie zachowujący się, nieokrzesany, konfrontacyjny i prostolinijny agent był przez swoje postępowanie mocno skonfliktowany z szefostwem CIA. W burzliwych okolicznościach, odchodzi z departamentu spraw europejskich i przechodzi do grupy zajmującej się Afganistanem. To on poznaje Charliego Wilsona ze specjalistami CIA od spraw Afganistanu i odsłania przed nim pewne kulisy działania Agencji oraz kontaktując go z różnymi osobistościami w kraju i za granicą. Warto w tym miejscu podkreślić, że znakomita kreacja aktorska Hoffmana to niewątpliwie najmocniejszy punkt filmu od strony artystycznej.

Podczas wizyty w ambasadzie USA w Islamabadzie Charlie Wilson powiedział do p.o. ambasadora Harolda Holta (Denis O'Hare), żeby wskazał co jest potrzebne do skutecznej walki z Sowietami, a on to załatwi. Ten jednak zlekceważył tę ofertę mówiąc, że nagły napływ pieniędzy i sprzętu „przyciągnął by uwagę”, myśląc oczywiście o uwadze ZSRS. Wpisywało się to w zapoczątkowaną przez prezydenta Richarda Nixona na początku lat 70. XX w. politykę *détente* (odprężenie), polegającą między innymi na nieprovokowaniu Związku Sowieckiego nadmiernym zaangażowaniem w jego strefie wpływów³⁴. Obojętność ambasadora zirytowała Wilsona, który dopiero co zobaczył dramat Afgańczyków. Postawę Holta skrytykował Gust Avrakotos. Zrobił to w typowym dla siebie stylu pełnym sarkastycznych inwektyw, stwierdzając, że tamtemu wcale nie zależy na pokonaniu Sowietów, ale na długotrwałym „wykrwawianiu” się obu stron konfliktu. W praktyce amerykańska administracja faktycznie chciała uniknąć sytuacji zidentyfikowania przez ZSRS dostaw do mudżahedinów jako pochodzących z USA. Dlatego zależało im na tym, aby broń używana przez Afgańczyków była produkcji sowieckiej. W związku z tym podjęto współpracę z wywiadem i handlarzami bronią z Egiptu i Izraela. Oba te kraje wiele dzieliło, ale jedno na pewno łączyło. Posiadały one duże składy sowieckiej broni, Egipt, ponieważ modernizował armię w oparciu o sowiecką technologię, a Izrael, ponieważ w kolejnych wojnach bliskowschodnich przejmował znaczne arsenały militarne państw Ligi Państw Arabskich, głównie Egiptu. W filmie spot-

³³ Ł. Jureńczyk, *Wojna z talibami...*, dz. cyt., s. 129.

³⁴ K. W. Olson, *An Outline of American History*, Washington 1978, s. 176.

kania te organizował Gust Avrakotos, który wykorzystywał do tego nawiązane przez lata kontakty.

Obok Stanów Zjednoczonych głównie Arabia Saudyjska i inne bogate konserwatywne monarchie z obszaru Zatoki Perskiej przyczyniły się do usunięcia wojsk sowieckich z Afganistanu³⁵. Było to dla nich szczególnie ważne, ponieważ, podobnie jak Amerykanie, postrzegały inwazję na Afganistan jako pierwszy etap na drodze dojścia do Zatoki Perskiej. Saudyjska rodzina królewska przeznaczyła na pomoc afgańskim mudżahedinom ok. 4 mld dol.³⁶ Saudyjczycy tak wydatnie zaangażowali się w pomoc, ponieważ było to elementem szerszego programu promowania wahhabickiej wersji sunnizmu. Chcieli uzyskać możliwie duże poparcie w regionie, aby przeciwstawić się ewentualnemu eksportowi rewolucji szyickiej z Iranu. Afgańscy mudżahedini nie byli jednak przewidywalnymi sojusznikami dla Saudyjczyków, tym bardziej, że niewielu z nich należało do szkoły wahhabickiej³⁷. Pomoc finansowa dla mudżahedinów napływała z całego świata i łącznie otrzymali oni w latach 1979-1989 ponad 10 mld dol., wobec ok. 45 mld dol. wydanych na wojnę przez Związek Sowiecki³⁸.

Niezwykle istotną rolę w konflikcie odegrał Pakistan. Pakistańskie służby ISI (*Inter-Services Intelligence/Służby Wywiadu*) zajmowały się rozdysponowaniem większości zagranicznej pomocy. Proceder przetrzutu broni do Afganistanu w zasadzie wyglądał tak, jak przedstawiono go w filmie. Drogą powietrzną i morską trafiała ona do Pakistanu, a stamtąd przewożona była ciężarówkami do granicy z Afganistanem, przez którą dalej przenosiły ją muły na grzbietach. Pakistan wspierał również tworzenie przygranicznych obozów, które stanowiły zaplecze rekrutacyjne i szkoleniowe oraz bazę wypadową dla ataków na wojska sowieckie. Tylko w latach 1983-1987 ISI, współpracując z CIA, przeszkoliło w Pakistanie ponad 80 tys. mudżahedinów³⁹. Pomoc Pakistanu nie była jednak bezinteresowna. Po pierwsze, Stany Zjednoczone przekazały 3,2 mld dol. na pięcioletni program pomocowy dla Pakistanu⁴⁰. Po drugie, po wojnie Pakistan chciał utworzyć w Afganistanie rząd, który mógłby kontrolować.

³⁵ G. Kepel, dz. cyt., s. 139.

³⁶ S. G. Jones, dz. cyt., s. 39.

³⁷ G. Kepel, dz. cyt., s. 139, 142.

³⁸ A. Rashid, *Talibowie. Wojujący islam, ropa naftowa i fundamentalizm w środkowej Azji*, tł. D. Chylińska, A. Lipszyc, J. Piątkowska, Kraków 2002, s. 44.

³⁹ S. G. Jones, dz. cyt., s. 31.

⁴⁰ J. Viret, *The Reagan Doctrine: No de Facto Effect on America's Intervention in Afghanistan*, "Menlo Roundtable" 2013, Issue 14, Spring, s. 18-19, http://roundtable.menloschool.org/issue14/3_Viret_MS_Roundtable14_Spring_2013.pdf.

Aspekty militarne wojny przeciwko Sowiecom

Dzięki zagranicznej pomocy siły rebelianckie w szybkim tempie zwiększały swoją zdolność i skuteczność bojową. W pierwszych latach wojny mudżahedini najczęściej używali kopii jednostrzałowych „Lee-enfield”, które były podstawową bronią żołnierzy brytyjskich w latach 1895-1955. Co ciekawe pierwsza dostawa CIA właśnie obejmowała tę broń, co miało wykluczyć podejrzenia o wsparcie z zewnątrz. Jak już wspomniano, później dostarczano broń głównie produkcji sowieckiej, a jednym z symboli stały się sowieckie AK-47, potocznie zwane kałasznikowami, o których wspominano w filmie. Skala potrzeb powodowała, że zarówno skupywano je z czarnego rynku, jak i uruchomiono ich produkcję w egipskich fabrykach. Z czasem Amerykanie zaczęli dostarczać Afgańczykom coraz bardziej nowoczesną i zaawansowaną technicznie broń, m.in. sowieckie ręczne granatniki przeciwpancerne RPG-7, szwajcarskie działka automatyczne „Oerlikon”, czy francusko-niemieckie wyrzutnie rakiet przeciwpancernych pocisków kierowanych „Milan”. Symbolem sowieckiej potęgi i jednocześnie miażdżącej przewagi technologicznej Sowieców nad Afgańczykami był kilkakrotnie pokazywany w filmie ciężki śmigłowiec bojowy „Mi” 24, który siał spustoszenie w afgańskich miastach i wioskach. Mike Nichols bardzo obrazowo i dobitnie pokazał jednak przewagę amerykańskiej myśli technologicznej, kiedy uzbrojeni w wyrzutnie rakiet „Stinger” mudżahedińscy bojownicy zestrzelili trzy sowieckie śmigłowce, jeden po drugim, ze stu procentową skutecznością. Podczas jednego z posiedzeń Podkomisji Obrony Charlie Wilson przedstawił szacunki CIA wskazujące, że na każde 10 wystrzelonych pocisków ze „Stingerów” zniszczonych zostaje 7 śmigłowców lub samolotów. Jednocześnie powiedział, że sowiecki „MiG” kosztuje 20 mln dol. a „Stinger” 60-70 tys. dol., co pozwoliło po raz kolejny zwiększyć finansowanie mudżahedinów do 250 mln dol., a później do 500 mln dol. Faktycznie dostarczane przez Amerykanów od 1986 r. przenośne, ręcznie odpalane, kierowane na podczerwień rakiety przeciwlotnicze klasy SAM-7 (*surface-to-air missile*/pociski ziemia-powietrze) „Stinger” skutecznie stawiały opór sowieckiemu sprzętowi, jednak już wcześniej mudżahedini mogli pochwalić się znacznymi sukcesami w tym zakresie. Tylko w latach 1984-85 Sowieci stracili w Afganistanie ponad 300 jednostek powietrznych, z czego prawie 90 proc. stanowiły helikoptery⁴¹.

W 1988 r. oddziały mudżahedinów szacowane na 173 tys. aktywnych bojowników posiadały już ponad 80 dział, prawie 800 działek przeciwlotniczych, ok. 1,5 tys. dział bezodrzutowych, ok. 700 wyrzutni rakiet ziemia-powietrze (głównie „Stinger” i „Striela” 2), ponad 1 tys. wyrzutni rakiet ziemia-ziemia,

⁴¹ Directorate of Intelligence, *The Costs of Soviet Involvement in Afghanistan. An Intelligence Assessment*, January 1987, http://www.foia.cia.gov/docs/DOC_0000499320/DOC_0000499320.pdf.

ok. 2,8 tys. moździerz, ponad 4 tys. karabinów maszynowych i ponad 10 tys. ręcznych granatników⁴². Dla porównania, według szacunków amerykańskiego wywiadu w przykładowym 1985 r. kontyngent sowiecki w Afganistanie liczył 120 tys. żołnierzy uzbrojonych między innymi w 115 samolotów (MiG 23, „Su” 17, „Su” 25”), 300 śmigłowców („Mi” 8, „Mi” 24, „Mi” 6), 730 czołgów (T-62, T 54/55) 3555 wozów i transporterów (BTR-50, BTR-60, BTR-70, BMD) kilka-set haubic i wyrzutni rakiet oraz inny sprzęt⁴³.

Sowiecką przewagę w uzbrojeniu mudżahedinom rekompensowała znacznie lepsza znajomość terenu działań zbrojnych oraz przyzwyczajenie do trudnych warunków geograficzno-klimatycznych panujących w kraju. W odróżnieniu od żołnierzy sowieckich nie mieli dużych wymagań bytowych, co minimalizowało obciążenia dla logistyki. Ponadto mogli korzystać z pomocy miejscowej ludności. Według danych sowieckiego Politbiura, zaledwie po dwóch latach powstania, tj. w 1981 r., afgański rząd kontrolował mniej niż 15 proc. wsi⁴⁴. Mudżahedini prowadzili typową walkę partyzancką, co jest charakterystyczne dla tego typu konfliktu o charakterze asymetrycznym. Ich mocną stroną było morale. Wykazywali się niezwykłym męstwem i odwagą, ponieważ wierzyli, że za śmierć na polu walki czeka ich pewne miejsce w raju⁴⁵. Szczególnie bitna była armia dowodzona przez Ahmeda Szaha Masuda, która 9-krotnie zatrzymywała ofensywę sowiecką w Dolinie Panczsziru, w której poległo ok. 60 proc. sowieckich żołnierzy. Na oddziały z Panczsziru zwrócono uwagę również w filmie, zastrzegając, że CIA zarezerwowało dla nich odpowiednią część pomocy militarnej.

Zdolność bojowa afgańskiej armii rządowej i morale jej żołnierzy były niskie. Mohammed Taraki i Hafizullah Amin wymordowali większość zdolniejszych oficerów lub osadzili ich w więzieniu Pul-i Czarki. Żołnierze armii komunistycznej musieli zmagać się z dylematem moralnym walki z rodakami i współwyznawcami. Jej szeregi szybko topniały i według niektórych danych do połowy lat 80. XX w. liczba żołnierzy zdolnych do walki zmniejszyła się z 90 do 30 tys.⁴⁶ Ponadto armia rządowa była w znacznym stopniu infiltrowana przez rebeliantów. Równie niskie morale panowało w stacjonującej w Afganistanie Armii Sowieckiej. Mimo że na szkoleniach ideologicznych wpajano żołnierzom, że walczą za własny kraj i za socjalizm, to większość z nich było przeświadczonych, że ryzykuje życie za obcą sprawę⁴⁷. W sowieckim kontyngencie

⁴² A. Kowalczyk, *Afganistan 79-89: dolina Panczsziru*, Warszawa 1994, s. 46.

⁴³ Directorate of Intelligence, dz. cyt.

⁴⁴ S. G. Jones, dz. cyt., s. 28.

⁴⁵ J. Kaczmarek, *Terroryzm i konflikty zbrojne a fundamentalizm islamski*, Wrocław 2001, s. 77-78.

⁴⁶ S. G. Jones, dz. cyt., s. 27.

⁴⁷ Ł. Jureńczyk, *Wojna z talibami...*, dz. cyt., s. 41.

istniało wiele patologii, w tym alkoholizm i narkomania, które w pewnym stopniu były konsekwencją świadomej polityki dowództwa armii. W założeniu stosowanie używek miało pozwolić żołnierzom na przełamanie strachu w obliczu ciągłego ryzyka śmierci.

„Wojna” z ignorancją, „wojna” etyczna i „wojna” o ideały

Jedna z początkowych scen cofa widza w czasie do schyłku 1979 roku i przenosi do ekskluzywnego hotelu w Las Vegas, gdzie Charlie Wilson i inne osoby z amerykańskiej śmietanki towarzyskiej relaksują się w jacuzzi w towarzystwie prostytutek, alkoholu i narkotyków. W tle słyszymy sensualną muzykę Barry’ego White’a. Goście flirtują i prowadzą płytkie rozmowy, poza Charlim Wilsonem, którego uwagę zwróciła audycja telewizyjna prezentująca brodatych, ubranych w łachmany i turbany, uzbrojonych w przestarzałą broń, kryjących się w górach bojowników. W tych okolicznościach zaczęła się „przygoda” kongresmena Charliego Wilsona z Afganistanem.

W scenie tej Mike Nichols pokazuje ignorancję Amerykanów wobec odległego świata. Poza kongresmenem nikt nie zainteresował się audycją z Afganistanu, a króliczek „Playboya” próbujący odwrócić uwagę Wilsona od telewizji puentuje, że to normalne, że „w Indiach nosi się turbany”. Wprawdzie reprezentantka tej profesji niekoniecznie musi się znać na sprawach międzynarodowych, jednak ignorancja i brak wiedzy Amerykanów o Afganistanie i szerzej o otaczającym ich świecie, jest elementem, na który Mike Nichols wielokrotnie zwracał uwagę. Już wtedy wzmocnił ten przekaz, gdy towarzyszący im Paul Brown (Brian Markinson) z branży rozrywkowej nazwał mudżahedinów „księżmi”. W innych scenach pojawiają się podobne sytuacje, gry np. asystentka kongresmena Bonnie Bach (Amy Adams) Kabul identyfikowała z Uzbekistanem. Charlie Wilson, który posiada bardzo ogólną wiedzę o Afganistanie i jego sąsiadach, wobec znajomych i współpracowników z Kongresu jawi się jako specjalista od spraw Azji Południowo-Zachodniej. Jest tak, mimo że sam nie ustrzegł się wpadek, kiedy np. podczas wizyty u prezydenta Pakistanu poprosił o whisky.

W scenie z Las Vegas odczytujemy jeszcze bardziej istotny przekaz, który w późniejszej części filmu będzie powielany. Reżyser zestawia ascetyczny tryb życia Afgańczyków przywiązanych do najwyższych wartości, takich jak Bóg, religia, honor, rodzina z reprezentowanym przez amerykańskie elity rozwiązłym stylem życia, demonstrującym przywiązanie do wyżej wskazanych wartości tylko w przestrzeni publicznej. I znów wyjątkiem od tej reguły jest Charlie Wilson, który nie jest hipokrytą i co do zasady nie ukrywa swoich „słabostek” przed innymi. Komicznym obrazem jego „luźnego” podejścia do służby w Kongresie jest zatrudnianie w biurze grupki młodych i pięknych sekretarek/asystentek oraz regularne częstowanie oficjalnych gości alkoholem. W scenie, gdy

Charlie Wilson został powołany do zasiadania w Komisji Etyki Izby Reprezentantów, półzartem powiedział, że „każdy przecież wie, że w tych sprawach jest po drugiej stronie barykady”. Dość szybko kongresmen faktycznie znalazł się po drugiej stronie, kiedy, na podstawie zeznań Paula Browna, oskarżono go o zażywanie kokainy podczas wizyty w Las Vegas. W wyniku braku dowodów proces został jednak wstrzymany.

Mike Nichols przy różnych okazjach drwi z hipokryzji amerykańskich elit. Przykładowo podczas zorganizowanej przez Joanne Herring zbiórki na Afganistan, w orientalnej scenerii prowadzona jest licytacja młodych, atrakcyjnych „niewolnic”. Seksistowski spektakl miałby jeszcze donioślejszą wymowę, gdyby zasygnalizowano w filmie trudną pozycję afgańskiej kobiety. W tym samym czasie Joanne Herring, na każdym kroku głosząca przywiązanie do wartości chrześcijańskich, udaje się z Charlim Wilsonem do sypialni, aby oddać się cielesnej rozkoszy. Sugestywne jest, że w jednej z ostatnich scen dzieli ona łożę z innym mężczyzną.

Ambiwalentne podejście reżysera widzimy w stosunku do specyfiki amerykańskiej demokracji. Z jednej strony Mike Nichols wychwala tę formułę sprawowania władzy, a z drugiej strony ośmiesza jej mechanizmy. Znakomitość demokracji zilustrował w „historii o sąsiedzie” opowiedzianej przez Charliego Wilsona swojej asystentce Bonnie Bach podczas lotu powrotnego z Islamabadu do Waszyngtonu. Pan Charles Hazard, bo o nim mowa, nie cierpiał, gdy psy sąsiadów biegały między jego klombami, więc zmieszał psią karmę ze szkłem powodując śmierć w ogromnych katuszach psa małego, 13-letniego Charliego. Pod wpływem rozpaczy i złości chłopiec podpalił jego klomby, ale prawdziwej zemsty dokonał dopiero metodami demokratycznymi. Zapobiegł kolejnej reelekcji Pana Hazarda na stanowisko Przewodniczącego Rady Miasta, dowożąc do lokalu wyborczego czarnoskórych obywateli i informując ich po drodze, że Pan Hazard z premedytacją zabił jego psa. Przegrana Hazarda była dniem, kiedy młody Charlie „zakochał się w Ameryce”. Z drugiej strony możemy usłyszeć z ust dorosłego Charlesa Wilsona wiele negatywnych komentarzy o tym systemie politycznym, jak np. że tradycją Kongresu jest składanie i nierealizowanie obietnic, czy że miejsce w kongresie zawdzięcza 7 żydom, ponieważ kongresmena nie wybierają głosujący, lecz ofiarodawcy, albo że przez Podkomisję Obrony że może załatwić potrzebne pieniądze, ponieważ w przypadku tajnych operacji Kongres nie wie za czym głosuje. Problematyce mechanizmów rządzących amerykańską demokracją na najwyższych szczeblach Mike Nichols poświęcił film „Barwy Kampanii” („Primary Colors”) z 1998 r., w którym demaskował wiele zjawisk, w tym patologicznych, które na co dzień ukrywane są przed amerykańską opinią publiczną.

Zwycięstwo nad Sowietami i konsekwencje wojny

Kolejni sekretarze generalni KPZR – Leonid Breżniew, Jurij Andropow i Konstantin Czernienko prowadzili politykę znacznego zaangażowania militarnego w Afganistanie. W 1984 r. Konstantin Czernienko rozszerzył strategię wysoko pułapowego bombardowania dywanowego, w celu depopulacji wsi pozostających poza kontrolą komunistów⁴⁸. W 1985 r., kiedy do władzy w Związku Sowieckim doszedł Michaił Gorbaczow, korpus sowiecki w Afganistanie stanowił 150 tys. żołnierzy. Nowy sekretarz generalny KPZR określił wojnę w Afganistanie jako „krwawiącą ranę” i diametralnie zmienił politykę wobec kraju, ogłaszając w 1986 r. pierwszy etap wycofywania wojsk sowieckich w liczbie 6 tys. żołnierzy⁴⁹. W wyniku nacisków Kremla 25 listopada 1986 r. Babrak Karmal ustąpił z funkcji sekretarza generalnego LDPA i prezydenta republiki, a na jego miejsce został wprowadzony szef tajnej policji KHAD (*Khadamat-e Etela'at-e Dawlati*/Państwowa Agencja Informacyjna) – Mohammed Nadżib, który rok później powrócił do pełnego nazwiska z islamską końcówką „ullah”⁵⁰. W 1987 r. było jasne, że interwencja w Afganistanie była poważnym błędem i jej sukces nie jest możliwy⁵¹. W związku z tym nowy prezydent Afganistanu zapowiedział politykę zgody narodowej i zaczął dystansować się od ideologii komunistycznej. Zwołał tradycyjną radę *Loję Dzirgę* (Wielkie Zgromadzenie), która w listopadzie 1987 r. przyjęła konstytucję opartą na zasadach islamu. Jednocześnie Związek Sowiecki kontynuował wycofywanie kontyngentu wojskowego z Afganistanu. W 1988 r. Afganistan, Pakistan, USA i ZSRR podpisały w Genewie porozumienie dotyczące zakończenia konfliktu afgańskiego oraz wycofania wszystkich wojsk sowieckich do 15 lutego 1989 r.⁵²

10-letni konflikt przyniósł ogromne straty zarówno Związkowi Sowieckiemu, jak i przede wszystkim Afganistanowi. Według oficjalnych danych, po stronie sowieckiej zginęło 14 452 żołnierzy, a 469 685 było rannych i chorych⁵³. Armia Sowiecka straciła 118 samolotów, 333 śmigłowce, 147 czołgów, 1314 wozów bojowych i transporterów opancerzonych, 433 działa i moździerze oraz 11 369 samochodów. Według różnych szacunków koszty dzienne sowie-

⁴⁸ S. G. Jones, dz. cyt., s. 29.

⁴⁹ Tamże, s. 35-36.

⁵⁰ A. Gruszczyk, *Nowy etap wojny w Afganistanie*, [w:] M. Bankowicz (red.), dz. cyt., s. 692.

⁵¹ R. Kuźniar, *Pozimnowojenne dwudziestolecie 1980-2010. Stosunki międzynarodowe na przełomie XX i XXI wieku*, Warszawa 2011, s. 46.

⁵² J. Modrzejewska-Leśniewska, *Interwencja ZSRR w Afganistanie 1979-1989*, [w:] A. Bartnicki (red.), *Zarys dziejów Afryki i Azji. Historia konfliktów. 1869-2000*, s. 440-445.

⁵³ A. Kowalczyk, dz. cyt., s. 49.

ckich działań wojennych wynosiły od 1,5 do 18 mln dol.⁵⁴ Między 1980 a 1986 r. ZSRS rocznie przeznaczało na Afganistan średnio 7 mld dol.⁵⁵ Znacznie większe straty osobowe i materialne były po stronie afgańskiej. Śmierć poniosło około 1,5 mln Afgańczyków, z czego ok. 80 proc. stanowili cywile⁵⁶. Kolejne 6 mln wyemigrowało z kraju. Dewastacji uległa infrastruktura Afganistanu. 70 proc. dróg i 35 proc. wsi było zniszczonych a produkcja rolna spadła o połowę⁵⁷. Zbrojna interwencja wojsk sowieckich cofnęła Afganistan w rozwoju przynajmniej o kilkanaście lat.

Po wycofaniu wojsk sowieckich z Afganistanu siły mudżahedinów całościowo szacowane były nawet na 300-350 tys. w stosunku do formalnie 100-125 tys. żołnierzy sił rządowych⁵⁸, a w praktyce znacznie mniejszej ich liczby. Mimo że mudżahedini byli gorzej uzbrojeni, to panowało powszechne przekonanie, że komunistyczny reżim upadnie w przeciągu kilku miesięcy. Nadżibullah zdołał jednak utrzymać się u władzy. Mudżahedini ponieśli klęskę w bitwie o Dżalalabad i nie udało im się zdobyć innych kluczowych miast na wschodzie kraju. Jednym z powodów był rozłam na dwa główne skrzydła – sunnickie, skupiające siedem głównych partii mudżahedińskich popieranych przez Pakistan i Arabię Saudyjską oraz szyickie, w którego skład wchodziło osiem mniejszych ugrupowań współpracujących z Iranem. Wśród rebeliantów narastały również konflikty na tle narodowościowym, głównie między Pasztunami a mniejszością uzbecką i tadżycką.

Nieudany pucz w Moskwie w sierpniu 1991 r. konserwatywnego skrzydła KPZR pod przywództwem wiceprezydenta Giennadija Janajewa niemal całkowicie zakończył wsparcie dla afgańskiego rządu Nadżibullaha. Mudżahedini odnieśli wtedy serię sukcesów militarnych zdobywając kolejne afgańskie miasta. 25 kwietnia 1992 r. pod Kabul podeszły wojska Ahmeda Szaha Masuda oraz oddziały Gulbuddina Hekmatjara, do którego, dzięki poparciu ISI, trafiła znaczna część pomocy amerykańskiej. Po kilku dniach stolica została podbita, głównie dzięki bitności żołnierzy Ahmeda Masuda. Komunistyczny rząd upadł, a Nadżibullah schronił się w placówce ONZ w stolicy⁵⁹. 28 czerwca 1992 r. na mocy porozumienia w Peszawarze prezydenturę objął Tadżyk – Burhanuddin Rabbani.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Directorate of Intelligence, dz. cyt.

⁵⁶ J. Modrzejewska-Leśniewska, *Afganistan*, dz. cyt., s. 368.

⁵⁷ W. Roszkowski, *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku*, Warszawa 2005, s. 445.

⁵⁸ J. Modrzejewska-Leśniewska, *Talibowie*, dz. cyt., s. 13.

⁵⁹ A. Gruszczak, *Afganistan – talibowie u władzy*, [w:] M. Bankowicz (red.), dz. cyt., s. 879.

Przeestroga na przyszłość

Podczas świętowania wycofania się wojsk sowieckich z Afganistanu Gust Avrakotos opowiedział Charliemu Wilsonowi historię o małym chłopcu i mistrzu Zen. W reakcji na złe i dobre zdarzenia, które przytrafiały się chłopcu, mistrz zen ani się nie radował, ani się nie smucił, mówił jedynie „zobaczymy”. Gust powiedział, że teraz trzeba zacząć budować w Afganistanie drogi, szkoły, fabryki, szpitale itd., aby dać Afgańczykom rzeczywistą szansę na lepsze życie i wielkie zwycięstwo nie przerodziło się w wielką tragedię. Mając w pamięci te słowa w jednej z ostatnich scen, Charlie Wilson próbuje uzyskać dotację w wysokości 1 mln dol. na odbudowę afgańskich szkół, argumentując, że połowa populacji kraju jest w wieku poniżej 14 lat. Spotyka się jednak nie tylko z odmową, ale również z ignorancją polegającą tym razem na pomyleniu Afganistanu z Pakistanem. Film kończy rzeczywisty cytat Charliego Wilsona „Te rzeczy się wydarzyły. Były wspaniałe i zmieniły świat... i wtedy oczywiście spieprzyliśmy zakończenie”. I faktycznie tak się stało. Uzbrojone i wyszkolone przez Zachód i konserwatywne państwa regionu siły mudżahedinów rozpoczęły bratobójczą wojnę, a Stany Zjednoczone nie podjęły próby rozjemstwa między skonfliktowanymi stronami. Nie wsparły również procesów odbudowy kraju. Przejęcie Kabulu przez mudżahedinów przyspieszyło rozkład władzy i struktur państwowych. Stolica stała się miejscem głównych walk między ugrupowaniami mudżahedinów. Społeczeństwo osiągnęło apogeum zniechęcenia panującym w kraju brakiem bezpieczeństwa, korupcją i niedbalstwem⁶⁰. W tych okolicznościach w 1994 r. na afgańskiej scenie politycznej pojawiła się nowa siła – talibowie, którzy byli bezpośrednią konsekwencją sowieckiej interwencji zbrojnej i wojny domowej. W przeciągu kilku lat przejęli oni władzę w Afganistanie, tworząc jeden z najbardziej restrykcyjnych i zbrodniczych reżimów we współczesnej historii. Ponadto stworzyli komfortowe warunki dla rozwoju międzynarodowej siatki terrorystycznej Al-Kaidy, która z terytorium Afganistanu przeprowadzała zamachy na całym świecie. Zamach na Stany Zjednoczone z 11 września 2001 r. doprowadził do amerykańskiej inwazji na Afganistan. Można domniemywać, że w zamyśle Mike’a Nicholasa było, aby Amerykanie po raz kolejny nie popełnili tego samego błędu i tym razem uregulowali sprawy afgańskie przed wycofaniem się z kraju.

⁶⁰ G. Kepel, dz. cyt., s. 236.

Abstract

The Soviet invasion of Afghanistan in view of film *Charlie Wilson's War*
directed by Mike Nichols

The article presents the Soviet invasion of Afghanistan and US support for the Afghan mujahideen in the perspective of Mike Nichols' movie „Charlie Wilson's War”. The actions of the title Charles Wilson, the Republican congressman from the state of Texas, in support of the Afghan mujahideen, are shown in a broader context of causes, course and consequences of the Soviet invasion of Afghanistan. In the article are also analyzed the thoughts of director about democracy and the crisis of Western values.

Keywords: Afghanistan, war, USSR, Charlie Wilson, Mike Nichols.